# سروشتی توندوتیژیی

ئەریك فرۆم

وەرگێڕانی لەئینگلیزیەوە: ئاوات ئەحمەد

### *ئایا ئێمە لەسەردەمێکی تایبەتی توندوتیژییدا دەژین؟*

وادیارە دەتوانین بەئاسانی وەلامێکی ئەرێ ئەم پرسیارە بدەینەوە، بۆ ئەوەی دڵنیا بین کەئێمە لەسەردەمێکی تایبەتی توندوتیژییدا دەژین, تەنیا ئەوەندەمان لەسەرە, بیر لەتیرۆرکردنی سەرۆك (جۆن ف. کەنەدی)[1] , (مارتن لۆسەر کینگ)[2] , هەروەها سیناتۆر (رۆبەرت ف. کەنەدی)[3] , گێرەشێوێنی یەکانی واتس و دیترۆی و ناوچە شارنشینەکانی تر بکەینەوە: توندوتیژیی پۆلیس, شەڕی ڤێتنام, بەرزبوونەوەی رێژەی تاوان, بەلام وەلامەکە ئەوەندە سادە نییە، وەك خەڵکی بۆی دەچن. یەکەمین شت, پێویستە جیاوازیی بکەین لەنێوانی توندو تیژیی دژی خەڵك و توندو تیژیی دژی شتەکان. دنیایەك جیاوازیی هەیە لەنێوانی کوشتنی کەسێکی ترو دزین، یان تێکشکاندنی شتەکاندا. بەتەنیا لای ئەو کەسانەی کەجیاوازیی ناکەن لەنێوانی ژیان و کەلوپەلەکاندا, ئەو جیاوازیە نامێنێت، لەوەش زیاتر, پێویستە جیاوازیی لەنێوان رێکەوتدا بکەین, کەلەوانەیە بەهۆی کارەکانی ناڕەزایی دەربڕین, یاخود جەختکردن لەسەر تێڕوانینێکی دیاریکراوەوە بکەوێتەوە, لەگەڵ توندو تیژیی بەئەنقەستدا, کەئامانجی توندوتیژیی نواندنە لەگەڵ ئەوانیتردا. گەرچی زۆرجار ئاسان نیە هێڵێکی روون لەنێوانی ئەم دوو چەشنەی توندو تیژییدا بکێشین, بەلام بەشێوەیەکی درشت ئەوانە دووچەشنی توندوتیژیین و جیاوازن لەیەکتری.

دەشێت ئەو هاواری یاساو نیزامەی کەبەناوی بەرگرتن لەتوندوتیژییەوە بەرز بووەتەوە, ئەویش هەر بەگوزارشتکردن لەتوندوتیژیی ناو ببرێت. دەشێت زۆرجار ئەوەش رەگی لەناو ئارەزوی بەکارهێنانی هێزدا بێت، بۆ سەرکوتکردنی بۆچوون و هەلوێستە نائاساییەکان. "یاساو نیزام" ئەمە دروشمێکی سۆزاویانەی تاوانبارکردنە، کەزۆرجار دژی کەمینەکان دەوترێت. لەکاتێکدا ئەو میزاجەی لەپشتیەوەیە, لەوانەیە بەئەندازەی ئەوە توندوتیژ بێت،کەداوادەکات بەگژیدا بچنەوە.

لەم دواییانە قسە لەبارەی بەرزبوونەوەی رێژەی تاوانەوە کراوە, هەروەها ئامارە بلاوکراوەکانیش، خەڵکیان زۆر تۆقاندوە، بەلام ئامارەکان, لێرەشدا وەك هەر مەسەلەیەکی تر, دەشێ زۆر فریودەرانە بن. پسپۆران ئامارژەیان کردوە، بۆئەوە دەگەڕێنەوە بۆ

---

[1] کەنەدی, جۆن فیتجێراڵد Kennedy, John Fitzgerald (1917-1963) سی وپێنجەمین سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکایە ١٩٦١ – ١٩٦٣ , گەنجتیرین کەسە، کەتائێستا هەڵبژێردرابێت بەسەرۆکی ئەمریکا، هەروەها یەکەمین سەرکردەی کەنیسەی رۆمان کاسۆلیکەو یەکەمین سەرکردەی ئەمریکاشە لەسەدەی بیستەمدا لەدایکبووبێت. پێش ئەوەی سالی سێیەمی سەرۆکایەتییەکەی تەواو بکات, تیرۆر کراوە.

[2] **کینگ, مارتن لۆسەر** King, Martin Luther, Jr. (١٩٢٩– ١٩٦٨) پیاوێکی ئاینی ئەمریکاییەو خاوەنی خەلاتی نۆبڵیشە, یەکێکە لەرابەرە سەرەکییەکانی مافە مەدەنییەکانی مرۆڤی ئەمریکایی, سەرکردەی جولانەوەیەکی ئاشتییانەی بێ توندونیژیی و سەرسەختبووە. لەماوەی نێوان سالانی پەنجاکان و شەستەکاندا, کینگ بەبەردەوامیی دژی جیاکاریی رەچەڵەك و رەنگەکان بووەو توانیویەتی ژمارەیەکی زۆریش لەسپی پێستەکانی ئەمریکا قایلبکات، بەوەی بەشداریی لەجولانەوەکەدا بکەن و داکۆکیی لەمافە مەدەنییەکانی ئمرۆڤ بکەن. دوای ئەوەی کینگ لەسالی ١٩٦٨دا تیرۆر کرا, ئیتر بوو بە سیمبولی خەباتی دژی چەوساندنەوەی رەگەزیی.

[3] کەنەدی, رۆبێرت فرانسیس Kennedy, Robert F(rancis) (١٩٢٥–١٩٦٨) سەرکردەیەکی سیاسیی و یاساناسێکی ئەمریکییە, برای جۆن کەنەدییە, لەبروکلاینی ویلایەتی ماساچۆسێت لەدایکبووە, لەماوەی جەنگی جیهانی دووەمدا, لەخوێندنی زانکۆ دابراوەو پەیوەندیکردوە بەهێزی دەریایی ئەمریکییەوە, دواتر لەسالی ١٩٤٨ دا خوێندنی تەواو کردوە. لەسالی ١٩٥٢ دا دەبێت بەنوێنەر لەدەزگای دادی ئەمریکیدا, بەلام پۆستەکەی سالێك دوادەخات، بۆ ئەوەی بەشداریی بکات لەهەڵمەتی خۆهەڵبژاردنی جۆی برایدا، پاشان دەبێت بەڕاوێژکاری چەند کۆمیتەیەکی سەر بە ئەنجومەنی سیناتۆرەکان. لەرۆژی پێنجی حوزەیرانی سالی ١٩٦٨ دا لەلایەنی جولەکەیەکی ئەردەنیەوە, بەناوی (سەرحان بەشارە) تەقەی لێدەکرێت و دوای رۆژێك دەمرێت.

ژمارەیەك باروذۆخ, كەبەرزبوونەوەی رێژەی تاوان بەو شێوەیە نییە كەئامارەكان دەریدەخەن.

لەوانەیە ئەوەش بەكەڵك بێت بۆ رونكردنەوەی چەمكی توندوتیژیی ئەگەر لەزاراوە رەفتارییەكاندا پێناسەی نەكەین, بەڵكو بەزاراوە سۆزییەكان, چونكە زاراوەكانی توندوتیژیی رەگیان لەناو رقو قین و سڵەمینەوەدایە.

كاتێك ئەم هەڵسەنگاندنانە كران, ئەو راستییە هەر دەمێنێتەوە, كەتوندوتیژیی هەیە و روو لەزیادبوونیشە. رەنگە لەهەر ماوەیەكی مێژوویی تر, زیاتر نەبێت. ناتوانین بەسەردەمەكەمان بڵێین, سەردەمی تایبەتی توندو تیژیی, بەڵام لەوەش زیاترە كە چاوەڕێ دەكرێت لەجەماوەرێكی بەرینی رۆشنبیر, كەهەموو توانایەكی پۆزەتیڤانەی باشی لەبەردەستدایە بۆ چارەسەركردنی گرفتە ئابوریی و كۆمەڵایەتییەكان لەئایندەی بینراودا.

رقو سڵەمینەوە, ئەو پاڵنەرانەن كەبیركردنەوەی عەقڵانیانەی كارا پەكدەخەن و بەسانایی پۆلبەندیی وەها دەخولقێنن, كەلێیانەوە لەهەموو لایەكی پەلكەزێڕینەی سیاسییەوە, هێز بەرامبەری یەكتریی بەكاربهێنین. گەرچی من باوەڕم وایە كەئایندەی چەشنی مرۆڤ پشت بەنەخشەكێشانی عەقڵانییانە دەبەستێت, كەلەسەر بنەمای تێگەیشتنی ئاڵوگۆڕ دامەزرابێت, بەڵام لێكۆڵینەوەی توندوتیژیی هەر گرنگە.

## ئایا توندو تیژیی لەمرۆڤدا خۆڕسكە؟

وەڵامی ئەرێی ئەم پرسیارە كۆنە. هەر لە(تۆماس هۆبزەوە)[٤] بۆ (سیگموند فرۆید)[٥] بۆ (كۆنراد لۆرینز)[٦], گریمانە كراوە كەمرۆڤ ئاژەڵێكی شەڕەنگێزە. ئەم گریمانەیە لەلایەنی فرۆیدەوە لەتێڕوانیندا بۆ غەریزەی ژیان و غەریزەی مەرگ كراوە, هەروەها ئەو دەرونشیكارانەش كەلەم گریمانەیەدا شوێنی فرۆید نەكەوتون, بەڵكو گریمانەی بوونی غەریزەی وێرانكارییان لەمرۆڤدا كرد. (لۆرینز) باوەڕی بەغەریزەی شەڕەنگێزیی هەبوو, بەراوردیكرد بەشەڕەنگێزیەكی خۆڕسك، كە رەگی لەناو پەرەسەندنی مرۆڤدایە هەر لەئاژەڵەوە بۆ مرۆڤ. بەپێی لۆرینزو دەرونشیكارەكان, شەڕەنگێزیی بەشێوەیەكی عەفەوییانە لەناو سیستمی نیرۆسیدا[٧] بەرهەمدێت.

---

[٤] **هۆبز, تۆماس** Thomas Hobbes ( ١٥٨٨ . ١٦٧٩ ) فەیلەسوف و سیاسیی نێوداری ئینگلیزە, فەلسەفەیەكی سروشتی داڕشتووە لەسەر بنەمای یاسای هەستەكان داڕشتووە, دیارترین نوسراوی كتێبی لیڤیاتانە ١٦٥٠.

[٥] **فرۆید, سیگمۆند** Sigmond Freud (١٨٥٦ . ١٩٣٩) دەرونزان و پسپۆڕی نەخۆشییە دەمارییەكانە, لەناوچەی مۆرافیای چیكۆسلۆفاكیا لەدایك بووەو تەمەنی خۆی لە ڤییەننا بەسەر بردوە, هەتا لەدەستی نازییەكان رادەكات و روو دەكاتە لەندەن و لەوێ دەمرێت. دامەزرێنەری پێڕەوی دەرونشیكاریی و تیورەی نەستەو دیارترین كتێبی لێكدانەوەی خەونەكانە (١٩٠٠ ).

[٦] لۆرینز, كۆنراد زاچاریاس Lorenz, Konrad Zacharias (١٩٨٩–١٩٠٣) گیانەوەرزانێكی نەمساییەو خەڵاتی نۆبلیشی بردۆتەوە, لێكۆڵینەوەكانی دەربارەی رەفتاری زیندەوەرەكان بووە لەژینگەی سروشتی خۆیاندا. زیاتر بەهۆی دۆزینەوەی پاڵنەرە بینراو وبیستراوەكانی زیندەوەرەكانەوە بۆ ناسینەوەی بێچوەكانی خۆیان, هەروەها بۆ ئەوەی بێچوەكان بتوانن دایكوباوكی خۆیان بناسنەوە. دیارترین نوسراوی لۆرینز بریتیە لە (شەڕەنگێزیی –١٩٦٣) كەتێیدا باسی ئەوە دەكات، شەڕو شۆڕەكانی مرۆڤ رەسەنی بۆماوەییان هەیە, لەچەشنی ئەو رەفتارانەی لەگیانەوەرە نزمترەكاندا تێبینی دەكرێن, كاتێك داكۆكیی لەناوچەو موڵكەكانیان دەكەن. تیورییەكەی شۆرەتێكی باشی پەیداكردو لەلایەنی گەلێك نێەندی زانستییشەوە دژایەتیی كرا. لەساڵی ١٩٧٣ دا بەهاوبەشی لەگەڵ (نیكۆلاس تینبێرگێن)دا خەڵاتی نۆبلیان لەسەر كاركردنیان لەئیتۆلۆجیادا وەرگرتوە.

[٧] **نیرۆس** Neurosis, لەدەرونشیكارییدا, بریتیە لە نەخۆشیی عەقڵیی, كە نیشانەكانی نیگەرانیی و بۆژۆییە لە كەسێتییەكدا. ئەو كەسەی كە نەخۆشییەكەی تێدایە، پێی دەوترێت نیۆریتیكی Neurotic, . نیرۆس لەمێژووی منداڵێتییدا رەگی داكوتاوەو ئەو حاڵەتە دەرونییەی دروستی دەكات، بریتیە لە تەسوییەكردنی ململانێی ئارەزوو لەگەڵ داكۆكیدا

گەشە دەکات و کەڵەکە دەبێت و ئەگەر بەتاڵنەکرێتەوە, ئەوا پێویستە گوزارشت لەخۆی بکات. لەم تێڕوانینەدا شەڕەنگێزیی پێویستیی بەهاندەرێك، یان وروژێنەرێك نییە، خۆبەخۆ سەرهەڵدەدات و دەگەڕێت و ئەو هاندەرانە دەدۆزێتەوە، کەهەلی گوزارشتکردنی بۆ دەڕەخسێنن. وەك (لۆرینز) لەکتێبەکەیدا "دەربارەی شەڕەنگێزیی" باسی دەکات. ئێمە شەڕەنگێزییمان نییە، چونکە پارتی سیاسیی جیاجیامان هەیە, بەڵکو ئێمە پارتی سیاسیی جیاجیامان هەیە لەبەرئەوەی لەناو خودی خۆماندا شەڕەنگێزیمان هەیە.

لەم تیوریانەدا مشتومالکردنێکی باش ئەنجام دراوە: لەوانەیە شەڕەنگێزیی بچێتەوە ناو چالاکییە ناڕوخێنەرەکان, لەوێنەی وەرزش, لەوانەشە سەرەنجام بەزیاتربوونی پەرەسەندنی خۆشەویستی هاوسەنگ ببێتەوە، بەلام خاڵە بنەڕەتیەکە هەرئەوە دەبێت، کەشەڕەنگێزیی بەشێوەیەکی جێگیر، وەك ئەنجامی چەند پرۆسێسێکی کیمیاویی لەناو سیستمی سایکۆ – سۆسیۆلۆجیدا, بەرهەم دێت، لێرەشەوە مرۆڤ ڕووبەڕوی ئەرکی کۆنترۆڵکردنی شەڕەنگێزێتی دەبێتەوە و دەبێت سودمەندترین و گونجاوترین بەتاڵبوونەوەی بۆ ئامادە بکات. تیورییەکەی فرۆید لەمەڕ غەریزەی مەرگ و ژین، گریمانەی ئەوە دەکات، مەیلە وێرانکارییەکان، بەردەوام لەگەڵ مەیلەکانی ژیندا دەجەنگن, هەروەها لەوەش زیاتر کەمەیلە وێرانکارییەکان، ئەگەر بەرەو خود ئاراستە بکرێن، یان بەرەو ئەوانیتر, ئەوا لەئاکادا, دەبنە هۆی نەخۆشی، یان مردن.

ئەم تێڕوانینە دەربارەی سروشتی ناوەکییانەی شەڕەنگێزیی لەمرۆڤدا, لەتێڕوانینی پێچەوانەدا و هاوشێوەی خۆی هەیە بەشێوەیەك لەشێوەکان پێوەستن پێکەوە، یەکێك لەوانە لەلایەنی فەیلەسوفەکانی رۆشنگەریی فەرەنسیەوە هەڵگیراوەتەوە, جەخت لەسەر ئەوە دەکات کەمرۆڤ بەسروشتی خۆی باشە, تەنیا لەبەر ئەوە وێرانکاریی تێدایە، کەبارودۆخ خراپی دەکەن. تێڕوانینێکی تر, لەنێوانی زۆرێك

مارتن لۆسەر

لەفەیلەسوفەکاندا دەبینرێتەوە, کەدەڵێت شەڕەنگێزیی و وێرانکاریی غەریزە نییە . چ لەبۆچونی فرۆیددا، یان هی لۆرینز، هەروەها لەسروشتی مرۆڤدا بۆ ماوە نییە, بەڵکو فێری دەبێت. لەزۆر رووەوە ئەم تیورییە زانستیترو بنەڕەتیترە لەو هەڵوێستەدا، کەلەماوەی رۆشنگەرییدا باڵادەست بوو.

تێڕوانینێکی سێیەم, کەلەئەسڵدا لەلایەنی جۆن دۆلاردو هاوڕێکانییەوە نوێنەرایەتی کراوە, کەدەڵێت شەڕەنگێزیی هەمیشە ئەنجامی ناکامبوونە، ئەمە مانای ئەوەیە، کەئەگەر خەڵك ناکام نەکرێن, شەڕەنگێز نابن, یان بەگوزارشتێکی تر, شەڕەنگێزیی لەسروشتی مرۆڤدا بۆماوە نیە.

ئەم تێڕوانینە دەربارەی هۆیەکانی شەڕەنگێزیی و وێرانکاریی لەمرۆڤدا, زنجیرەیەك کۆسپ و تەگەرەی تیوریی دەخەنە روو. گرفتی سەرەکی لەگەڵ ئەو ئایدیایەی کەشەڕەنگێزیی غەریزەیەکە، کەبەهۆی وزەیەکی زیادی عەفەوییەوە کاردەکات و لەسەر بنەمای شەڕەنگێزییەکی نائاسایی و هەمەچەشنی نێوان

تاکەکان و کۆمەڵگەدا دامەزراوە. بەڵگە تاقیگەیی و ئەنترۆپۆلۆجییەکان ئەمە دەردەخەن، کەتاك و کۆمەڵگەی وا هەن، پلەیەکی زۆر نزمی رەفتاری شەڕەنگێزانەو وێرانکارییان تێدایە، چ بەئاڕاستەی دەرەوەو چ بە ئاڕاستەی خۆیان، هەروەها هی تریش هەن، کەوێرانکارییەکەیان بەهەردوو ئاڕاستەکەدا زۆر بەرزە، ئەگەر شەڕەنگێزیی غەریزەیەکی هاوشێوەی برسێتی و ئارەزوی سێکسیی بێت, ئەوا زەحمەتە ئەم جیاوازییە لەپلەی شەڕەنگێزی و وێرانکارییدا لێکبدرێتەوە.

بایەخدانێکی بایۆلۆجییانەی پەتی، دیسان ئەو تەریبییەی نێوانی غەریزەی سێکس و غەریزەی وێرانکاریدا لاواز دەکات. لەتێڕوانینێکی ئامانجیانەوە (ئەوەی دەڵێت: پرۆسێسە سروشتییەکان بەمەبەستێك سازکراون) سروشت بایەخ دەدات بەزاوزێکردنی رەچەڵەك, لێرەشەوە تێدەگەین کەغەریزەی سێکس، هەمیشە ئامادەیی هەبووە، بەڵام کردەوە وێرانکاریەکان تەنیا لەحاڵەتەکانی لێدان و شەڕدا وەزیفەیان ماوەتەوە, بۆیە گریمانەکردنی ئەوەی کەئەوانیش هەمان رەوتی ئارەزوی سێکسی دەگرنە بەر, ریشەیەکی بایۆلۆجیی نییە، بۆیە پێویستە ئاماژە بدرێت بەوەی لێکۆڵینەوەکانی نیرۆت – سایکۆلۆجییەکانی ئەم دواییە, وای بۆچوون کەدەشێت سەنتەری شەڕەنگێزیی لەمێشکی خوارەوەدا دیاریی بکرێت, لەلایەنی سێنتەرێکی جڵەوگرتنەوە هاوسەنگ دەکرێت, بۆیە ناگاتە پەرەسەندنێکی وەها، کەلەخۆیەوە وێرانکاریی ئەنجامبدات.

گریمانەی لەمەر بۆمانەوەی کاریگەریی دڕندەیی ئاژەڵانە لەسەر مرۆڤ، بەو راستییە رەتکراوەتەوە، کەئاژەڵانیش, بەتایبەتی زۆر سەرەکیەکانیان, زۆر لەمرۆڤ کەمتر شەڕەنگێزو ویڕانکارن. بەزۆری کوشتنی ئەندامانی هەمان چەشن لەئارادا نییە, هەروەها پەرۆشی بۆ کوشتنی ئەندامانی چەشنەکانی تریش لەئارادا نییە.

لەلایەکی تریشەوە, گریمانەی ئەوەی مرۆڤ بەسروشتی خۆی باشەو وێراکاری و رقەکەی فێر دەکرێت، یان بەنەریت هەڵی دەگرێتەوە, ئەمیشیان لەوە ناچێت، قوڵیەکی زۆری هەبێت، لەچاو ئەو هەموو وێرانکاری و رقو توندوتیژییەی لەمێژووی مرۆڤدا هەن. وێرانکاریی مرۆڤ زۆر لەوە ئاشکراترە، کەبەبارودۆخێکی تایبەتی بوونی مرۆڤ لێکبدرێتەوە, یان بە بۆماوەی ئاژەڵیی، یاخود پێویستی دەمارە سۆسیۆلۆجیا لێکبدرێتەوە.

پێویستە هەر هەوڵێك بۆ دۆزینەوەی لێکدانەوەیەك بۆ هۆیەکانی توندوتیژیی مرۆڤ، بەدیاریکردنی چەشنە جیاجیاکانی شەڕەنگێزیی دەستپێبکات کەلەتین و تاودا لەیەکتریی جیاوازن و سەرچاوەی جیاوازیشیان هەیە, لەلایەکی تریشەوە, ئەوەندەی کەسێك وشەی شەڕەنگێزیی بۆ رەفتاری منداڵێك بەکار دەهێنێت, راهاتووە لەسەر ئەوەی هەوڵبدات، ئەوەی دەیەوێت بەدەستی بهێنێت, بەهەمان شێوەش بۆ کردەوەی پیاوکوژێك بەکاری بهێنێت, ناتوانێت بگاتە تێگەیشتنێکی سەرچاوەکانی توندوتیژیی، یاخود رەفتاری شەڕەنگێزانە. من لێرەدا هەوڵدەدەم بەکورتی چوارچێوەیەك پێشکەش بکەم بۆ تەرزە سەرەکییەکانی شەڕەنگێزیی مرۆیی، کە پێموایە بوونیان هەیە.

فراوانترین تەرزی شەڕەنگێزیی، بریتیە لەشەڕەنگێزیی کاردانەوەیی، یان داکۆکیکردن. هەموو گیانەوەرێك ئەم چەشنە شەڕەنگێزییە پیشاندەدات, کاتێك بەرژەوەندییە تایبەتییەکانی, ژیانی, نیشتەجێکەی, خۆراکەکەی, بێچوەکانی, یاخود نزیکبوونەوە لەمێیەکەی, هەڕەشەی لێدەکرێت (مەگەر گیانەوەرەکە بەغەریزە کاردانەوەکەی هەڵهاتن و بەزین بێت). ئەم هەڕەشانە بۆسەر بەرژەوەندییە تایبەتیەکان، پێویستە "مەترسیەکی روون و حازر بخەنەوە" بۆئەوەی کاردانەوەیەکی شەڕەنگێزانەی هەبێت. مرۆڤیش لەداکۆکیکردن لەبەرژەوەندییە تایبەتییەکانی

خۆیدا, کاردانەوەی شەڕەنگێزانەی هەیە, بەڵام خەسڵەتێکی تایبەتی مرۆڤ وای لێدەکات، ئەم شەڕەنگێزییە لەگیانەوەرەکانی تر راشکاوانەتر ئەنجامبدات.

توانای مرۆڤ بۆ بیرکردنەوەو ئاگایی، وای لێدەکەن مەترسییە ئایندەییکانیش ببینێت,  بۆیە رەنگە بەشێوەیەکی  کاردانەوەی شەڕەنگێزانەی بەرامبەری ئایندەش هەبێت، وەك چۆن بەرامبەری ئێستا هەیەتی (ئەگەر ئەم چەشنە پێشبینی کردنەی ئایندە، بەشێوەیەکی نائاسایی لەسەر شێمانەیەکی لۆجیکییانە دامەزرابێت, نەك لەسەر پرەنسیپی ئەزمونیی, ئەوا ئێمە لەگەڵ بیرکردنەوەیەکی پارانۆییدا مامەڵە دەکەین).

بەرژەوەندییە ئۆرگانیەکانی مرۆڤ، لەوانەی گیانەوەران تێدەپەڕێت. مرۆڤ گیانەوەرێکی ئامازە دروستکەرە, پێویستی بەوەیە خۆی لەژیاندا بسازێنێت، بەهەڵبژاردنی چەند بەهایەك, ئەندێشەیەك, کەسێك و چەند دامودەزگایەك وەکو شتی پیرۆز, بەجۆرێك کەناتوانێت بەدەسبەرداربوونی ئەوانە بژی، بۆیە هێرشکردنە سەر ئەو ئامانژانە, چ ئەگەر ئایدیایەك بن, هۆزەکەی, دایکی, نەتەوەکەی, ئایدیای شکۆمەندیی, یان هەرشتێکی تر بن، کەژیانی دەرونی ئارام دەکەن, وەك ئەوە وایە هێرش بکرێتە سەر ژیانی بایۆلۆجیانەی. لەم بارەیەوە گرنگ نییە، ئایا ئەو سیمبۆلانەی ئەو داکۆکییان لێدەکات، ماقوڵن، یان نا, لەگۆشە نیگایەکی سایکۆلۆجییەوە، ئەوەی گرنگە ئەوەیە، بەلای ئەوەوە پێویستن، بۆ ئەوەی بژی و پارێزگاری لەهاوسەنگی دەرونی خۆی بکات هەر هەڕەشەیەك بۆ سەر ئەوانە، بریتیە لەهەڕەشە بۆسەر بەرژەوەندییە ئۆرگانیەکانی.

توانایەکی تایبەتی مرۆڤ، بریتیە لەکارتێکرانی بەئیحا، ئەگەر سەرکردەکەی هەوڵ بدات، وای لێبکات کەباوەڕ بێنێت، کەهەڕەشەی لەسەرە، یان لەسەری دەبێت, ئەگەر هەڵسەنگاندنێکی رەخنەییانەی نەبێت و مەیلی لەوەبێت، کەوەکو واقیع ئەوە قبوول بکات، کەسەرکردەکەی پێی دەڵێت, کاردانەوەکەی ئەوە دەبێت، کەخۆی گورج بکاتەوە وەك ئەوە لەبەردەمی هەڕەشەیەکی راستەقینەدا بێت، ئەوە گرنگ نییە، کەبەراستی مەترسی لەسەر بێت، یان نا, ئەوە، گرنگە کە قەناعەتی بەمەترسیەکە کردوە, ئەمەش لەسەر پلەی پشتبەستنی بەسەرکردەکەی راوەستاوە, لەگەڵ توانای کارتێکەرانەکەی و کزی بیرکردنەوەی رەخنەیی.

بەشێوەیەکی وەسفییانە, شەڕەنگێزی کاردانەوەیی بەو راستیە دیاریدەکرێت، کە بەهۆی مەترسیەکی راستەقینە خود ئیحابۆکراوەوە بۆسەر بەرژەوەندییە ئۆرگانیەکان, وروژێنراوە, کەکاتێك مەترسیەکە نەما, ئەویش هێوردەبێتەوە, هەروەها رەفتاری شەڕەنگێزانە خۆی مەبەستێکی دیاریکراوی هەیەو هیچ بڕێکی بەرچاو لەهەست و پەرۆشیی بەرهەم ناهێنێت. بەشێوەیەکی دەمارە سایکۆلۆجیانە, رەگی لەناو بەرینبوونەوەی ئەنجامەکاندایە، کەهەڕەشەکە بۆ سەر بەرژەوەندییە ئۆرگانیەکان پێکدەهێنێت ودەبێتە هۆی لەقکردنی هاوسەنگی ئاسایی.

وێرانکاریی شێلگیرانە زۆر جیاوازە لەشەڕەنگێزی کاردانەوەیی, کەئەمیان تایبەتە بەمرۆڤ و خزمەتی ئامانجی مانەوە ناکات . مانەوەی بایۆلۆجیی، یان کۆمەڵایەتی، بەڵکو کرژیەکی شێلگیرو هەژا بەرهەم دەهێنێت. باشترین نمونەی زانراوی شەڕەنگێزیی شێلگیرانە، ئەوەیە، کەپێی دەوترێت سادیزم[8]. بەشێوەیەکی گشتی وا لەسادیزم تێگەیشتووین، کەبریتیە لەچێژوەرگرتن لەئازاردان و زەلیلکردن .

[8] **سادیزم** Sadism ئەمیان پێەوانەی ماسۆشیزمە. چێژی سێکسیی لەرێگای ئازاردانی جەستەیی، یان دەروونیی بەرامبەرەوە پەیدا دەکات. بەکاریش دەهێنرێت بۆ شیکردنوەی کەسێتی ئەوانەی ئارەزووی ئازاردان و سەرکردایەتیکردن و خۆ سەپاندن دەکەن. زاراوەکەش لەناوی مارکیز دی سادەوە وەرگیراوە کە نوسەرێکی فەرەنسییەو کاراکتەری لەم جۆرەی لە نوسینەکانیدا تەوزیف کردوە.

بەشێوەیەکی فیزیکیانە، یان ئاکاریانەی کەسێکی تر،

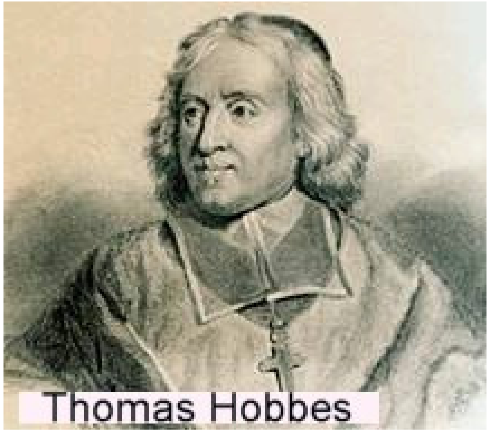


یـان گیانـەوەرێك. لـەتێڕوانینێکی دەرونشـیکارییەوە، سـادیزم پاڵنـەرێکی لاوەکیانـەی لیبیدۆیـە[٩] (وزەی غـەریزەی سێکسـی، بـەپێی تیوریـەکانی فرۆیـد) پـێش ئـەوەی سێکسـی زاوزێ، کـەم تـا زۆر هـەموو پاڵنـەرە لاوەکیەکان بقۆزێتەوە، بەواتەیەکی تر، لەم تێڕوانینەدا، سـادیزم لەبنەڕەتـدا دیاردەیـەکی سێکسـیە. لەلێکۆڵینـەوەکانی خۆمـەوە، گەیشـتومەتە چـەند ئەنجامێکی تر. من لەسادیزمدا یەك دەربڕینی تایبەتی هانـدەرێکی گشـتیتر دەبیـتم، کـەناوی ئـارەزووی کۆنترۆڵکردنی تـەواوو رەهـای مرۆڤـەکانی تـرو تەنانـەت شتەکانیش.

هـەروەها دەشـێت ئـەم ئـارەزوە بـۆ ئـەو چەشـنە کۆنترۆڵـە رەهایـە لـەنێوانی رەگـەزەکانـدا سـەرهەڵبدات و دەشـێت لەگـەڵ حـەزی سێکسـییدا ئاوێتـە ببێـت، بەتایبـەتی ئەگـەر لایەنەکـەی تـر، بەشـێوەیەکی ماسۆشییانە مەیلی هەبێت و چێژ لەلێدران، زەلیلکردن ،یان هەر چەشنە ئازارێکی تر وەربگرێت. ئاوێتەبوونی ئـارەزوی کـۆنترۆڵکردن و دسـاردەی سێکسـییانەی سـادیزم، وەزیفەیـەکی خـود . بچـوکردنەوەیان خوڵقانـدوە. هـەژانی سێکسـیی و بازنـە داخراوەکـەی دامرکانەوی، هـەروەها ئومێدێکی زیاتر بۆ وێرانکاری، لەوە زیاتر لەکردەوەی سێکسیدا بەرهەم نایەت.

پرەنسـیپەکانی کـۆنترۆڵکردنی رەهـاو شـەهوانی بەسـەر خـەڵك و شتەکانی تردا، بـەهیچ مانایـەك کورت ناکرێتـەوە بـۆ جیهـانی هـەژانی سێکسـی. لێـدانی مامۆسـتا لەقوتابیـەك، یـان زەلیلکردنـی، یـاخود تۆقاندنی، وەردیانی زیندان توڕەیی خۆی بە ترساندن، یان زەلیلکردنی بەندکراوێکی بێچارە بەتاڵ دەکاتەوە، سستەری نەخۆشخانە، هـەمان شت بەشێوەیەکی تـر دەکـات بەرامبـەری نەخۆشـێك کەلەبـەر هۆیـەکی کۆمەڵایـەتی یـان جەسـتەیی ناتوانێـت نـاڕەزایی دەرببڕێت، خاوەن سەگ بێڕەحمانە لەسەگەکەی دەدات، کاتێك بـەئارەزوی ئـەو هەڵناسـوڕێت . ئەمانـە چـەند نمونەیەکن بۆ وێرانکـاری شێلگیرانە، کـەخۆی بەشـێك نیـە لەپاڵنـەری سێکسـی. زۆرجـار ئـارەزوی کۆنترۆڵکردنی تـەواو خۆی لـەئارەزوی ئەشکەنجەدانی کەسێکی تردا دەردەخات، کاتێك بەزەحمـەت رێگایـەکی تر هەبێت بۆ پیادەکردنی کۆنترۆڵی رەها، بەشێوەیەکی تۆکمەتر بەسـەر کەسێکی تـردا، بـەوەی ناچاری بکـات، ئـازار بچـێژێت، لەکاتێکـدا کـەهیچ هۆکـارێکی بەگژداچـوونەوە، یـان داکـۆکیکردنی بەدەسـتەوە نیـە، دژی شەڕەنگێزەکە.

هـەموو جارێـك وێرانکـاریی شـێلگیرانە، فـۆرمێکی راشـکاو لەوێنـەی ئەشـکەنجەدان وەرناگرێـت، لەوانەیـە شـێوەی فراوانکردنـەوەی ئـیرادەی کەسـێك، عەفەویەتەکەی، سەربەستیەکەی وەربگرێت. وێرانکاری

---

[٩] **لیبیدۆ** **Libido** (Latin *libido,*”pleasure” or “lust”), تیورییەکی دەرونشیکارییە، پوختەکەی ئەمەیە: وزەی ئەو، یاخود وزەی شاراوەی ناو نەست، لێپرسراوە لەهەموو ئەفراندنێك. بەپێی تیوریەکانی فرۆید، لیبیدۆ غەریزەیەکی سێکسیە، بۆیە داهێنانی هونەریی بریتیـە لەگوزارشـتکردن لـە سـەرکوتکردنی غـەریزەی سێکسـیی، بەشێوەیەکی تـر گوزارشـت لـەخۆی دەکـات. یـۆنگ بنـەمای سێکسـیی لەلیبیـدۆدا رەتکردوەتـەوە، بـەبڕوای ئـەو هێـزەی لەپشـتی غەریزەکانەوەیە بۆ داهێنان و ئەفراندن بریتین لە گوزارشتکردن لـەئیرادەی ژین.

لەم جۆرە، زۆرجار مشتومالّ دەبێت بۆ مکومیی، یاخود تەنانەت خۆشەویستییش. یەك هاوکاتیی لەم جۆرە وێرانکارییەدا هەیە کەدەگمەن نیە, بەتایبەتی لەرەفتاری بەکۆمەڵدا . ئەویش بریتیە لەدەستدرێژیی سێکسی و دزی. سەربازە ڤیکتۆرییەکان لەجەنگە دێرینەکان، یان نوێکاندا, ئەگەر بۆ ماوەیەکی دیاریکراویش بێت, رێگایان پێدەدرێت کۆنترۆڵی رەها بەسەر خەڵکە بەزیوەکەدا پیادە بکەن. بەزۆر لاقەکردنی بێسەرەو بەرەی ژنان، زۆر گوزارشتکردن نیە لەئارەزووی سێکسی، لەچاو ئەوەدا کەئارەزووی کۆنترۆڵی رەهایە, وەك دزینی هەرچیەك بدزرێت و وپرانکردنی ئەوەی ناوانرێت ببرێت، بەواتایەکی تر, خەسڵەتی وێرانکاریی شێلگیرانە بریتیە لەهەستی توانای تەواو, ئارەزوی بەزاندنی سنورەکانی بوونی مرۆڤ، ئەگەر بۆ تاقە رۆژێکیش بێت, بۆئەوەی هەست بەخوایەتی بکات, هەست بکات کەهیچ شتێك بەرەنگاریی هێزی ئەوی پێ ناکرێت.

دەتوانین ئەم چەشنە ئارەزوە بۆ دەسەڵاتی تەواو لەتاکەکاندا بدۆزینەوە, کاتێك بارودۆخ دەفەرتیان بۆ دەرەخسێنێت، بۆ ئەوەی دەسەڵاتێکی بێسنور پیادە بکەن. (کامۆ ئەم میکانیزمەی لەکارێکیدا بەرونی پیشانداوە, پاڵەوانی شانۆگەریی کالیگۆلا) لەناو ئەوانەدا. شێمانەی پەیداکردنی دەسەڵاتێکی راستەقینەی ئاوا نیە, ئەوا چانسێك هەیە بۆ پیادەکردنەی دەسەڵاتێکی کێوییانە, بۆ ساتێك، یان بۆ رۆژێك. بۆ ئەو کەسانە ئەزمونەکە ئەوەندە هەژاناوییە، کەلەزۆر حاڵەتدا حەزدەکەن بمرن و ساتێك هەڵی ئەو دەسەڵاتە تەواوەیان بۆ برەخسێت. ئەم ئارەزوی کۆنترۆڵی رەهایە و دەسەڵات بەسەر کەمینەیەکی بێچارەدا, زۆرجار هەستێکی ئەوەندە زۆرە، کە دەشێت لەچەندان بارو دۆخدا پیادە بکرێت. باشترین نمونە جوڵانەوەی نازیزمە لەسیەکاندا.

یەکێك لەهۆیە سەرەکیەکان بۆ پەرەپێدانی ئەم چەشنە وێرانکاریە شەهوانیە هەستێکی، زۆر قووڵ و گرنگی (مەرج نیە سێکسی بێت) سستی, بێزاریی, نەرێیی, بەرامبەری رۆتینێکی نەگۆڕ, هەروەها خۆڵەمێشیبوونی ژیانی رۆژانە کەزۆر خەڵکی گرتۆتەوە. کەسی لاواز لەم حاڵەتەدا خولقێنەر نیە . لەبیردا, لەهەستدا, لەپەیوەندیە کەسیەکاندا, لەهونەردا . حەوانەوەی قووڵێ خۆی لەوەدا دەبینێتەوە، کەتاقە هەنگاوێك لەخولقاندنی ژیان کەمتر دڵگیرە, واتە خاپوورکرنی ژیان. ئەوە راستە کەخولقاندنی ژیان پێویستیی بەتوانا هەیە, لانیکەم بۆ سێکس، ئەگەر بۆ خۆشەویستی نەبێت, یاخود ئەگەر ئێمە لەژیانی جەستەیی نەکۆڵینەوە, پێویستی بەچالاکی و بەشداریکردن و سودوەرگرتن هەیە. وێرانکردنی ژیان، پێویستی بەهیچ نیە, جگە لەدەمانچەیەك, چەقۆیەك, یاخود دەستێکی بەهێز. ئەو کەسەی ژیانی لەدەستچووبێت, بەلایەنی کەمەوە چێژو حەوانەوە لەوەدا دەبینێتەوە، کەخۆی دەربخات، بۆئەوەی ببێت بەسەردار بەسەر ئەو ژیانەدا، کەخۆی ناتوانێت بەدەستی بهێنێت. ئەم چەشنە وێرانکاریە بەهەستێکی قووڵ و بەهێز دەناسرێتەوە، کەهەموو جەستە بەشداریی تێدا دەکات, هەروەها زۆرجار لەگەڵ وروژانی سێکسیدا ئاڵۆز دەبێت، بەڵام هەموو وروژانە جەستەییەکان, یاخود قوڵەکان، وروژانی سێکسی نین, گەرچی دەشێت بەئاسانی لەگەڵیدا بگونجێن.

فۆرمێکی تایبەتی وێرانکاریی شێلگیرانە, کەدەمەوێت بەسەرپێیی ئاماژەی بۆ بکەم، کەئەویش نەشوەی رقە. تاك لەحاڵەتی نەشوەدا بۆشایی نێوان خۆی و جیهانی دەوروبەری پێشێلدەکات و خۆی لەهەموو ورایی و بیرکردنەوەیەك دادەڕنێت, هەروەها بەرێگایەکی تایبەتی لەگەڵ خۆیدا، یان لەگەڵ جیهانی دەرەکییدا دەبێت بەیەك. هەموو وزەو توانای یەك ئاڕاستە دەگرێتە بەرو هیچ دوودڵیەك نامێنێتەوە. دەشێت حاڵەتی نەشوە لەکردەوەی سێکسییدا بەرهەم بێت, بەهۆی دەرمانەوە, بەرەزم و ئیقاع, حاڵلێهاتن. دەشێت هەموو ئەو فۆرمانە, بەشێوەیەکی بنەڕەتی

خێرخوابن ئەگەر گوزارشت لەژیان بکەن, تەنانەت ئەگەر بەرزترین و پێشکەوتوترین فۆرمی ئەزمونی هەژان نەبن، ئەوەی کەبەتەواویی لەگەڵ خود و ئەو جیهانەدا یەکدەگرێت، کەنوێنەری حاڵەتی هارمۆنیایەکی چالاکە.

یەکێك لەفۆرمە راستەقینەکانی هەژانی رقاوی, کەهەژانی رق و وێرانکارییە. لەم نەشوەیەدا, کەسەکە بەتەواویی لەناو رق وێرانکاریەکەیدا دەتوێتەوە, ئەو لە"تەنیشتی خۆیەوە"یە, چونکە بەتەواویی تورەیی و هەڵچوون و ئارەزوی کوشتن و کۆنترۆڵکردن دایگرتوە. لەم رەهابوونەی رقدا, ئەو بەتەواویی یەکگرتوە, بەڵام لەهەمانکاتیشدا پەیوەندی بەجیهانی دەرەوەی خۆی و بەخودی خۆشییەوە دەپچرێت. ئەم هەڵچوونە تەواوە، بەرەو لێواری شێتی و هەستی دابڕان دەڕوات, بەوەی هەموو هاوکاریەکی لەگەڵ ژیان و ژیندا لەدەستدەدات.

بەپێچەوانەی وێرانکاریی شێلگیرانەوە, کەبریتییە لە تێکچوونی زیندەگانی و خۆشەویستی, بەڵام هێشتا هەر گوزارشتکردنە لەژیان, پێدەوترێت نیکرۆفیلیا, بریتیە لەمیکانیزمێکی پوختی مەرگدۆستی, پووکانەوە, نەخۆشی. گەلێك کەس هەیە کەسەراسیمەینا . ژیان دەبن, واتە مەرگ, بەتەواویی و بەشێوەیەکی میکانیکی کۆنترۆڵیان دەکات, بەبێئەوەی پێشبینیی ئەوەیان لێبکرێت, یاخود چاوەڕوانی شتی وابین لێیان. بەپێچەوانەی ئەو خەڵکانەوە کەئالودەی ژینن, ئەوەنەی ژیانیان خۆشدەوێت و لەژێر کاریگەریی هەموو شتێکدان، کەبونیادی گەشەکردن و پەرەسەندنیان تێدا بێت. کەسی ئاسایی باسی کەسێك دەکات، کەلەودا خۆشەویستی ژیان شتێکی بەرچاوە, لەلایەکی تریشەوە, لەوانەیە هیچ چەشن، یان زاراوەیەکی سایکۆلۆجیش پیادە نەکات, ئاگاداری کەسێکی تر بێت، کەدژە ژین بێت و بەتەواویی میکانیزمەکە کۆنترۆڵی کردبێت. لەخەونی مرۆڤە نیکرۆفیلیاییەکاندا, سیماکان جەستە سەربڕاوەکان, گۆڕستانەکان و ئەو ئەشکەوتانەی دەرچەی دەربازبوونیان نیە, دیمەنی زاڵن, یان هەرهیچ نەبێت زۆر دووبارە دەبنەوە. دەتوانرێت لەرێی تاقیکردنەوەی کەسێتی و پەڵەی مەرەکەب، هەروەها لەرێی لێپرسینەوەوە دەستدەکەوێت (بۆ تێگەیشتنی تەواوی نیکرۆفیلیاو بایۆفیلیا) بڕوانە ئەریك فرۆم (دڵی مرۆڤ) نیویۆرك ٩٦٤, بەکارهێنانی تاقیکردنەوەی کەسێتی لەکاری دکتۆر (میشێل ماکۆیی)دا روونکراوەتەوە, کەهێشتاکە چاپ نەکراوە.

فرۆید

خەڵکێکی زۆر هەن کەتێکەڵەیەك لەخەسڵەتەکانی لەنیکرۆفیلیاو بایۆفیلیایان تێدایەو گرفتیشیان هەیە, بەڵام بەشێوەی ململانێیەکی ناوەکی کەدەریدەخات، کام لەو دوو خەسڵەتە باڵادەستن. خەڵکی تریش هەن کەبەزۆرییان نیکرۆفیلیان، یان بایۆفیلیا, لەم حاڵەتانەشدا زۆر زەحمەتە ئەندێشەی گۆڕانیان لێبکەین, مەگەر لەبارو دۆخی چاوەڕواننەکراودا بێت. زیاتر مدەمەوێت لەوەیە، گریمانە بکەم کە لەحاڵەتی نیکرۆفیلیای خەستدا, دەتوانین چەند توخمێکی ناوازە

بدۆزینەوە, گەرچی ئەم گریمانەیە بەتەنیا لەسەر ئەو راستییە دامەزراوە، کەناتوانرێت بەتەنیا لەسەر بارودۆخی ژینگە کرژیی مەیلە نیکرۆفیلیەکە دیاریی بکرێت، بەواتەیەکی گشتی, لەوە دەچێت ئەتمۆسفێری وروژاندنی نازیندەگانی و زبری فاکتەرێکی گرنگ بێت بۆ پەرەسەندنی خەسڵەتەکانی نیکرۆفیلیا، لەبەر ئەم هۆیە نیکرۆفیلیا بەشێوەیەکی دیار لەناو ئەو چینە کۆمەڵایەتییانەدا بەرچاو دەکەوێت، کەلەهیواو ئاوات دابڕاون و شێمانەی ئەوەشیان لێناکرێت، بڕژێنە ناو شەپۆلی بەرەوپێشچوونی کۆمەڵگەوە، گەرچی من هەوڵمداوە پیشانی بدەم بۆچی مرۆڤ کاردانەوەیەکی شەڕەنگێزانەی زیاتری هەیە لەچاو گیانەوەرەکاندا, بەلام هێشتا ئەوە هەردەمێنێتەوە بڵێین کەهەستی بێزاریی و بێهودەیی و نازیندەگانیی, کەدەکەونە بنکەی هەژانی وێرانکاری, لەگەڵ کەمی چالاکی زیندەگانیدا, کەشتێکی بنەڕەتیە بۆ پەرەسەندنی نیکرۆفیلیا, هەموویان بەشێوەیەکی تایبەتی ئەزمونی مرۆیین. گیانەوەر بەغەریزەکانی دەژی و بەشێوەیەکی بنەڕەتی، ئەم چەشنە گرفتانەی نیە (بۆیە دەتوانرێت لەناو تاقیگەدا، هەستی نازیندەگانی لەگیانەوەراندا بخولقێنرێت).

گەرچی تەرزە جیاجیاکانی شەڕەنگێزی و وێرانکاری لەبڕو رەگوڕیشەیاندا جیاوازن, بەلام زۆرجار بەیەکدا دەئاڵۆسکێن، بەشێوەیەکی تایبەتی گرنگە تێبینی بکەین، کەمیکانیزمێکی تەرقە گڕدان هەیە، کەدەبێتە هۆی تەقینەوەی وێرانکاری جۆشسەندو یان نیکرۆفیلیا, وەکو ئەنجامێکی کاردانەوەی شەڕەنگێز. دەتوانین تێبینی ئەمە بەشێوەیەکی کرداری لەجەنگەکاندا بکەین, کەلەوێدا سەربازەکان رێیان پێدراوە دوژمن بکوژن. لەهەندێک سەربازدا ئەم بۆیەکەمجار شکاندنەی تابۆی کوشتن، دەبێتە هۆی دەرکەوتنی گرێیەکانی سادیزم و نیکرۆفیلیا, ئەو سەربازانەش بەرەو ئەوە دەڕۆن، لەناو رەفتاری هەژاوی زبردا نوقم ببن، تادەگەنە رادەیەک کەئیتر لەگەڵیدا بەردەوام دەبن، لەوانەیە هەرگیز لەرەفتاریاندا ئەمەیان نەکردبێت و یەکەمین هەنگاویشیان ناڕەحەت بووبێت، بەلام لەکاتێکدا کەئەمە وایە، ئەوەش راستە کەسەرباری شکاندنی تابۆی کوشتن, بەتەنیا ژمارەیەکی کەمی سەربازان رەفتاری زبریان لێدەوەشێتەوەو چێژ لەوێرانکاریی وەردەگرن. ئەگەر داتایەکی زۆرترمان لەبەردەستدا بێت دەربارەی رەفتاری سەربازەکان لەجەنگە مۆدێرنەکاندا, پێموایە بەڵگەی قایلکەرانە دەدۆزینەوە لەسەر ئەوەی رێژەی خەڵکە سادیی و نیکرۆفیلیەکان، ئەوەندە زۆر نیە، کەخەڵکی زۆر بۆی دەچن, یاخود وەك ئەوەی تیوری غەریزەی وێرانکاری وامان لێدەکات بۆی بچین. مایەی کەسەرێکی زۆرە، کەتا ئێستا ئەو داتایە بەشێوەیەکی رێکوپێك وەرنەگیراوەو شینەکراوەتەوە. چونکە ئەو داتایانە، زانیاریەکی زۆرمان بۆ زیاد دەکەن، دەربارەی رەفتارەکانی شەڕەنگێزیی و وێرانکاری لەناو جەماوەرە ئاساییەکاندا, تەنانەت لەژێر سایەی بارو دۆخی تایبەتی جەنگیشدا.

ئایا ئێمە لەویلایەتە یەکگرتوەکانی ئەمریکا، کەش و هەوایەکی کۆمەڵایەتی و کەلتوریی وەهامان خوڵقاندوە کەتوندو تیژیی بەرهەم بهێنێت؟ دەتوانین چی بکەیت بۆ کۆنترۆڵکردنی وێرانکاریی؟

پرسیاری ئەوەی ئایا ویلایەتە یەکگرتوەکان، ئەمڕۆکەش و هەوایەکی وای هەیە، کەتوندو تیژی بەرهەم دەهێنێت, پێویستە بەئەرێ وەلام بدرێتەوە, بەلام نەك تەنیا لەبەر ئەوەی توندو تیژیی لەفلیم و رەفتارە خەندەئاوەرەکاندا پیشان دەدرێت, یاخود لەبەر ئەوەی ئەمریکیەکان لەبارودۆخێکی زۆر هەژارانەدا دەژین, لەناو کەلتورێکدا کەسەرفکاریی ستایش دەکرێت, چ بەشێوەیەکی ناوەکی، یان دەرەکی, وەك ئەوەی ئامانجی ژیان بێت. رەگ و ریشەی تر هەیە بۆ بوونی ئاستەکانی توندو تیژیی. هەستکردن بەنیگەرانی لەناو جەماوەری ئەمریکیدا تەشەنەی کردوە: هەموو جەماوەر نیگەرانن, بۆیە زۆرجار

بەشێوەیەکی نەستیانە، دەربارەی ڕوودانی جەنگێکی ئەتۆمی، ڕەش و سپی پێکەوە لەوە دەترسن، کەرەنگە گرووپێکیان حەز بکات، ئەوەی تر خاپور بکات، چینی ناوەڕاستیش دڵەراوکەیەتی لەترسی ئەوەی لەسەر پەیژەی پێشکەوتن خەوی لێبکەوێت. هێشتا چەندان فاکتەری گرنگی تریش هەن، کەمیزاجێکی توندو تیژ و وێرانکار بەرهەم دەهێنن: بەمیکانیکیکردنی ژیان، بێدەستەڵاتبوونی تاکەکان، نەرێی ژیانی سەرفکارو نازیندەگانی کەلەو نەرێیەتیەوە دەکەوێتەوە، حەقیقەتی ئەوەی ئێمە تێڕوانینێکمان نیە و ئامانجێکمان نیە بۆ پەرەپێدانی کۆمەڵگاکەمان، جگە لەبەرهەمهێنانی زیاترو سەرفکردنی زیاتر، هەروەها ئەو ناکۆکییە قووڵەی نێوان ئەو بەهایانەی، کەئێمە شارەزایانین و ئەوانەشی کەرەفتاریان پێدەکەین. ڕەوشی وەك ئەوانە، حاڵەتێك دەخوڵقێنن، کەبۆ توندوتیژیی و وێرانکاری بەپیتە، سەبارەت بەوانەی کەئارامی ماددییان کەمە، کەهیواو ئاواتەکانیان بەخێکی کەمیان هەیە بۆ بەدیهاتن، هەروەها ئەوانەی بەشداری ناکەن لەپێشکەوتنی زۆرینەی خەڵکی ئەمریکادا. لەلایەکی تریشەوە، ئەوانەشی کەبەشداریی دەکەن لەم پێشکەوتنەدا، ئەوانیش لەقوڵایی ناخیاندا نیگەرانی و دڵەراوکەیان هەیە، توانیویانە ئەو هەستانەی خۆیان بەرۆتیبنی ڕۆژانە بگۆڕنەوە، بەو ئومێدەی ئەوان لەژیانی تایبەتییاندا سەرکەوتوو بن، هەروەها بەگۆڕینی بەردەوامی مۆدێلی سەرفکردنەکانیان، بەڵام لەماوەی درێژدا، ترس و نائارامیی و بێزاریی، دەبنە هۆی تەشەنەکردنی توندو تیژیی لەسەراپای دانیشتواندا، کەمینەکان زیاتر ڕادەپەڕن، زۆرینەش تەدارەکی توندو تیژانەتر، دژی ڕاپەڕینەکانیان بەکاردەهێنێن.

سزادانی مانگرتوان و سەپاندنی یاساو ئۆردەر، توندوتیژیی کەم ناکەنەوە، بەپێچەوانەوە، توندو تیژیی زیاد دەکەن، چونکە بێزاری نوێ و جەنگی سەرانسەریتر و هەڵچوون لەوانەدا دەخوڵقێنن، لەوانە کەتوشی توندو تیژیی ڕێکخراوی دەوڵەت دەبنەوە، تاکە هۆکار بۆ گۆڕینی پەلکوتانی کشتی بەرەو توندو تیژی و وێرانکاری، بریتیە لەبەمرۆییکردنی کۆمەڵگە تەکنەلۆجیەکەمان. بەمەش مەبەستم لەوەیەی پێویستە کۆمەڵگاکەمان خزمەتی ئامانجە مرۆییەکان بکات لەگەشەپێدان و پێشخستنی مرۆڤ، نەك دروستکردنی شێوازی سەرفکاری بەکۆتایی ئامانجی مرۆڤ.

پێویستە تاك چیتر هەست بەبێدەسەڵاتی نەکات، لەکارکردنە سەر ژیانی کۆمەڵگەدا کەژیانی خۆی لەلایەنی ئەوەوە بەڕێوە دەبرێت. دەشێت ئەم گۆڕانە تەنیا لەتوێی زیاتربوونی بێپسانەوەی بەشداریکردنی و لێپرسراوێتیەوە دەبێت لەلایەنی ئەوانەوە، کەئێستا گوزەرانیان باشەو لەبەشداریکردنی چالاکانەی بڕیاری سیاسیی وەدەرنراون، یاخود لەسیاسەتی ئەو دامودەزگاو سەرچڵیانەدا، کەکاریان تێدا دەکەن. ئەمە شتێکی خراپە، لەوەش زیاتر، ئێمە کەسەرفکاریی جەبرییانە کەم دەکەینەوە، کەنەرێیەتی کەسەکە زیاتر دەکات، هەروەها ڕێگای نوێ دەدۆزینەوە بۆ چالاکی وەها، کەگوزارش لەتواناکانی مرۆڤ بکەن. ئەمڕۆ، بیرکردنەوەو هەستکردن زیاتر و زیاتر لەیەکتریی جیابوونەتەوە، ئەم جیابوونەوەیەش دەبێتە هۆی دوولەتبوونی ڕۆشنبیریی، یاخود هەستگەراییەکی تیرۆسیی و ناعەقڵانی. بەتەنیا ئەگەر هەست و سۆز و ژیریی پێکەوە کار بکەن، مرۆڤ دەتوانێت، بەڕێگایەکی وەها بجوڵێتەوە، کەژیان خۆش بکات، لێرەشەوە شێمانەی ژیانێکی بەرهەمدارو ناتوندوتیژ زیاد دەکات. بەکورتی، ئەوەی پێویستمانە، بریتی نییە لەزیاتر جڵەوکردنی توندوتیژیی و شەڕەنگێزی، بەڵکو کەمکردنەوەی وێرانکاری و توندوتیژیە، بەوەی ژیانی تاك و کۆمەڵگە والێبکەین، زیاتر مانادارو مرۆیی بێت.

سەرچاوە:

١٩٦٩ Collier's Year Book